

UOT-811.512.162

Səhifə: 23-28

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2023.1.23>

Lalə Qurbanova
AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,
filologiya elmləri doktoru, dosent
lala.qedirova@mail.ru

TERMINALMANIN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *transliterasiya, dil əlaqələri, sosial mühit, terminoloji baza, alınma terminlər.*

Key words: *transliteration, language relations, social environment, terminological base, borrowings.*

Ключевые слова: *транслитерация, языковые отношения, социальная среда, терминологическая база, заимствования.*

Hər hansı bir dildə sosial inkişaf və elmi-texniki tərəqqi ilə əlaqədar müəyyən anlayışı ifadə etmək üçün başqa dildən terminalma prosesi baş verir. İngilis dilindən alınma terminlərin Azərbaycan dilində geniş istifadəsi və intensiv çoxalması, hər şeydən əvvəl, hər iki dilin qarşılıqlı elmi əlaqəsini də təmin edir. Alınma terminlərdə müxtəlif transliterasiya (qrafik, fonetik, qrammatik) baş versə də, elm sahələrində çalışan insanların qarşılıqlı anlaşmalarında istifadə etdikləri termindaxili elementlərin dəyişməsi maneə yaratmır, burada məna dəyişikliyi o qədər də nəzərə çəpmir.

Məsələn, static-statik, tactics-taktiki, optics-optik, electronics-elektronik, marketing-marketing, pressing-pressinq, breafing-birifinq, bluetooth-blutuz, bowling-bouling, humanist-humanist, capital-kapital, business-biznes, block-blok, bluetooth-blutuz, cartel-kartel, image-imic, centleman-jentlmen, comfort-komfort, comic-komikvəs [4]. Göründüyü kimi bu misallarda çoxlu sayda qrammatik, fonetik və qrafik transliterasiya var, amma sözün mənası hər iki dildə eyni anlayışı ifadə edir.

İngilis dilindən birbaşa alınan terminlərin çoxalması dil əlaqələrinin inkişafına, dillərarası tədqiqatların aparılmasına geniş şərait yaradır. Azərbaycanda XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan-İngilis dillərinin birbaşa əlaqəsi dil əlaqələrinin təşəkkülü dövrü kimi qiymətləndirilə bilər. Hər iki dilin əlaqələri nəticəsində Azərbaycan dilinə 90-cı ildən bəri birbaşa keçmiş ilk alınmaların daha çoxu ictimai-siyasi, iqtisadi, mədəniyyət və sosial həyatın müxtəlif sferalarını əhatə edən leksik-qrammatik struktura malik vahidlərdir, bundan başqa müxtəlif elm sahələrinin qarşılıqlı əlaqəsindən də işlək terminlər Azərbaycan dilinə keçmişdir. Belə ki, son dövrlərdə informatika-texnologiya sahəsində işlənən terminlər Azərbaycan dilində daha çox özünü göstərməkdədir. Belə terminlər əvvəllər başqa dillər vasitəsilə keçirdisə indi birbaşa Azərbaycan dilinə keçir və bu terminlər ümumi olaraq solum tərəfindən daha çox işlədilən terminlərdir. Son illər informatika sahəsində işlədilən terminlər insanların gündəlik danışdığı dilində daha çox rast gəlinir, bu da müasir elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədardır, Azərbaycanda çox az adam tapılar ki, mobil aparatlardan və kompüterdən istifadə etməsin. Bu kimi yeni texniki inkişaf nəinki elm sahələrində məsələlərin həll olunmasında və inkişafında rol oynayır, insan və ya millətlərarası əlaqəni də gücləndirir.

Məsələn, aypəd, veb-sayd, ləptop, noutbuk, distrubyüter, ekspres, haker, hedlayn, imic, innovasiya, kollec, komfort və s. kimi terminləri cəmiyyətin bütün təbəqələri işlədir. *Məsələn, Hedlayn*-qəzet başlığı, əsas hadisələr; hadisənin ən önəmli məqamını bir sətirlə vermək deməkdir. *Feyzbuk-birisi ilə danışdığı əlaqəsi qurmaq; birisinə məlumat göndərmək*- üçün sosial şəbəkədir. Bu insanların sosiallaşmasına xidmət edən, son zamanlar insanların internet vasitəsilə bir-biri ilə görüşməsi, yazışması, fikirlərin bölüşmə məkanıdır. Bu şəbəkə 2004-cü ildə yaranmışdır və *feyzbuk* termini də o vaxtdan yaranmış və dünya bu termini dəyişmədən belə işlədir. Bu kimi sosial şəbəkələr sosial inteqrasiyaya gətirib çıxartdır. Bu sosial şəbəkə insanların həm var olduğu

cəmiyyətdə və həm də digər millətlərin sosial təbəqədən asılı olmayaraq bir-biri ilə birbaşa əlaqə qurmağa kömək edir. Dil əlaqələrinin sosial məkanlarda inkişafı danılmazdır. Cəmiyyətlərarası tarixi inkişafda rol oynayan dil əlaqələri xalqların etnoqrafik inkişafını, həyat təzi və mədəniyyətini, onların sosial vəziyyətini özündə əks edir. Dillərin qarşılıqlı əlaqəsi, sözlərin bir dildən başqa dilə keçməsi, dillərin bir-birinə qarşılıqlı təsiri və dildə yaranan və ya alınan yeni söz və terminlərin ictimai-sosial həyatda mühüm rol oynaması dil qanunauyğunluğunu təşkil edir.

“Əlaqədə olan dillərin sosial funksiyasına diqqət yetirmək lazımdır, çünki onlar bərabər şəraitdə inkişaf etmirlər. Bu dillərin bəziləri sivilizasiya, bəziləri isə danışmaq dili səviyyəsindədir. Bəzən bu məcburi surətdə edilir. Belə qeyri-bərabərlik, xüsusilə superstrat şəraitində mümkün olur. Azərbaycan dili tarixi buna sübutdur”[3, s.342-343].

Müəllifin fikri ilə tamamilə razılışmaq olar, ancaq son dövrlərdə elektro-texnoloji, informatika-kibernetika və s. sahələrin sürətlə inkişafı və bu sahədə işlənən terminlərdən kütləvi istifadə etmək bu cür yanaşmanı kölgədə qoyur. Son 20 ildən çoxdur ki, dillərarası inkişaf sayəsində ingilis dilindən Azərbaycan dilinə xeyli sayda terminlər keçmiş və ingilis dilindən alınma terminlər Azərbaycanda elmin bütün sahələrində işlədilir. Tibb elminin son nailiyyətləri, iqtisadi inkişaf, beynəlxalq sosial şəbəkələrdən yüksək səviyyədə istifadə edilməsi və ingilis dilinin beynəlxalq dil olması dilimizə həmin dildən gələn terminlərin sayını artırır. Qəzet və jurnallarda, televiziya və radio dilində çoxlu sayda müxtəlif alınma terminlər işlədilir.

Məsələn, veb-sayt, laptop, noutbuk, sammit, sponsor, spiker, şou, şoumen, trening, disket, reportyor, sivil [3] və s. kimi yüzlərlə müxtəlif sahə terminlər həm bu sahədə çalışan adamlar tərəfindən, həm də sosial təbəqələr tərəfindən və gündəlik danışmada istifadə olunur. İngilis mənşəli alınmalar Azərbaycan dilinə keçərək dildə işlədilən bəzi termin və sözləri əvəz edir, ancaq bu terminlər dilə keçsə də eyni anlayışı ifadə edir. *Məsələn, biznes-ticarət, biznesmen-ticarətçi, parking-avtodayanacaq, seyl-endirim, servis-xidmət, innovasiya-yenilik* və s. Bu terminlərin əvvəlki variantı indi də işlənir, amma ümumi olaraq son illərdə indiki variant sosial aləmdə kütləvi olaraq istifadə olunur.

“Terminologiyada alınmalar dilin kasıblığına dəlalət etmir, əksinə onun dil kontaktları hesabına zənginləşməsinin göstəricisi kimi çıxış edir. Tarixi-mədəni əlaqələr və dövlətlərarası münasibətlərlə, elmi-texniki tərəqqi və elmi bilik sahələrinin inkişafı ilə bağlı Azərbaycan dili leksikasında terminlərin xüsusi çəkisinin artması dillərarası əlaqələrin də genişlənməsinin təzahürüdür [5, s.191].

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, dillərarası əlaqədə alınmalar əsas vasitələrdən biridir. Dillərarası əlaqə təbii olaraq bir neçə prosesdən keçir.

N.Məmmədli dil əlaqələrinin müxtəlif prosesdən keçərək onların müxtəlif dərəcələrə və intensivliyə malik olduğunu qeyd edir:

1. Tarixi planda müntəzəmlik və davamlılıq xarakteri;
2. Əlaqədə olan dillərin inkişaf dərəcələri (paleoqrafik, neoqrafik, aqrafik dillər);
3. Struktur yaxınlığı dərəcəsi (genetik, tipoloji);
4. Əlaqədə olan dillərin sosial funksiyası [4, s.340-341].

Müəllif tamamilə doğru qeyd edir və dillərin əlaqəsi isə sosioloji baxımdan daha sürətlə inkişaf edir. İnsanların sosiallaşması son dövrün ən aktual mövzularından biridir və bu sosial mühitdən başqa internet üzərindən də həyata keçirilir. Bu hadisə istər-istəməz insanların avtomatik olaraq başqa dilləri öyrənməsinə maraq yaradır. Sanal (internet) dünyada işlədilən söz və terminlər insanlar tərəfindən öyrənilir və sosial aləmdə işlədilir. Bu o deməkdir ki, yaranan terminlər nəinki, o sahədə çalışan mütəxəssislər tərəfindən, belə terminlər sosial səviyyədə asılı olmayaraq cəmiyyətdə hər kəs tərəfindən işlədilir. Bu hadisə elmi-tərəqqinin sürətli inkişafının göstəricisidir.

Deməli, beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi dövlətlərarası dil əlaqələrinin də fəallaşmasına təkan verir. Azərbaycan Sovetlər Birliyinin tərkibində olduğu dövrdə İngiltərə ilə nəinki mədəni-siyasi, heç bir sahədə birbaşa əlaqə yox idi və o dövr yalnız təmassız (vasitəli əlaqə) dil əlaqələr var idi. 90-cı illərdən əvvəl Azərbaycan dili ilə ingilis dili arasındakı bu əlaqədə rus dili vasitəçi rol oynayırdı. Bu kimi söz-terminalmaya ikili-vasitəli alınmalar deyilir.

L.Blumfild alınmalara tamamilə fərqli nöqteyi-nəzərdən yanaşaraq dialektlərdən ədəbi dilə keçən leksem və morfemləri də alınmalar hesab edir [13, s. 488]. Müəllif alınmaları “mədəni dəyişmə” hesab edərək, onları bir dil aləmindən digərinə keçən elmi, dini, texniki, fərdi-sosial və s. amillər kimi nəzərə alır. Müəllif qeyd edir: “Alınmalar termini altında dillərin çarpazlaşması və bu çarpazlaşma nəticəsində ikidilliliyin yaranması nəzərdə tutulmalıdır” [13, s. 6-14].

Məsələn, çartinq (ing. chart–sxem, cədvəl), bazardakı mövcud vəziyyəti qiymətləndirmək və qiymətləri proqnozlaşdırmaq üçün tərtib olunan qrafiklər, diaqramlar; çat (ing. chat– danışımaq, söhbət etmək.), söhbət, şəbəkədə real vaxtda söhbətləşmək; çavuş (türk.), aşağı rütbəli hərbi qulluqçu və ya məmur; çaynıvord (ing. chain–zəncir + word–söz), zehni düşünmə tələb edən söz-oyun növlərindən biri; müəyyən ardıcılıqla(zəncirvari) düzülmiş xanalarda elə sözlər tapılıb yazılmalıdır ki, həmin sözün axırıncı hərfi ondan sonra gələn sözün birinci hərfi olsun; çip (ing. chip–qırıntı, qəlpə, mikrosxem), elektron hesablama sistemləri yaratmaq üçün istifadə olunan elektron modul, yaxud mikrosxem; çipsi (ing. chips– qızardılmış kartof), lay-lay doğranmış və yağda qızardılmış kövrək, xırçıldayan kartof dilimləri; çizburger (ing.cheese– pendir+burger–qəlyanaltı), isti qəlyanaltı; pendir, doğranmış bifşteks və ədviyyat qatılmış dairəvi isti kökə [3, s.16].

Bu terminlər Azərbaycan dilində ikililiyə-yəni hər iki sözün işlənməsinə yol açır. Yuxarıda qeyd edilən terminlərin tərcüməsindən görünür ki, Azərbaycan dilində bu terminlərin izahlı qarşılığı var, amma bu terminlər beynəlxalq termindir və eyni anlayışı ifadə edir. Bu kimi terminlər artıq gündəlik həyatımızda uşaqdan böyüyə kimi hər kəs tərəfindən işlədilir. Çünki bu terminlərin adlandırdığı predmetlər gündəlik həyatımızda istifadə etdiyimiz şeylərdir və bu terminlər nəinki aid olduqları sahələrdə həm də müxtəlif sosial təbəqələr tərəfindən işlədilir.

Məsələn, çizburger (ing. cheese–pendir+burger–qəlyanaltı), isti qəlyanaltı; pendir, doğranmış bifşteks və ədviyyat qatılmış dairəvi isti kökə-bu termin artıq cəmiyyətdə hər kəs tərəfindən istifadə edilir, hətta uşaqların ən sevimli yeməyidir. Bu termin bizdə *pendirli çörək* kimi işlənir.

“Bir dildən başqa dilə keçən sözlər bu və ya başqa bir dildə çox və yaxud az ola bilər. Belə sözlər keçdiyi dilə ya müsbət, ya da mənfi təsir göstərir. Əgər bir dilə sözlər ehtiyac nəticəsində daxil olursa, dilin lüğət tərkibini zənginləşdirirsə, bu dilə müsbət təsir hesab olunur. Əksinə, alınma sözlər ehtiyac nəticəsində deyil, zorla qəbul etdirilirsə, milli sözlər ehtiyac nəticəsində deyil, milli sözləri sıxışdırıb onların yerinə işlənməyə başlayırsa, bu artıq mənfi təsirdir. Belə bir vəziyyətin uzun müddət davam etməsi nəticəsində dil yavaş-yavaş öz keyfiyyətini itirə bilər və korlanır”[2, s.105].

Müəllif doğru olaraq qeyd edir ki, alınmaların dilə mənfi və ya müsbət təsiri olur. Dil əlaqələri zamanı istifadə olunan termin-sözlər bir tərəfdən keçdiyi dilin var olan sözünü dildən sıxışdırıb çıxarırsa, digər tərəfdən sosial aləmdə insanların şeylər barədə anlayışını asanlaşdırır. Yəni eyni söz və ya termindən istifadə müxtəlif millətlərin bir-birini anlamasını asanlaşdırır.

Məsələn, holding (ing. holding–şirkət), başqa şirkət və firmaların, həmçinin iri kompaniyaların aksiyalarının nəzarət paketinə sahib olan qurum; hobbi (ing. hobby), həvəs, şövq, boş vaxtında xoşuna gələn işlə məşğul olmaq; dizayn (ing. design–layihə, kompozisiya, eskiz), reklam müraciətinin, eləcə də ofislərin eksteryerinin və interyerinin bədii tərtibatı; dicey (ing. disk+jokey söz birləşməsinin baş hərfələrindən götürülmüşdür–disk-jokey), səsyazma daxil edilməklə, şərh, zarafat və reklamlarla müşayiət olunan musiqili verilişin və ya əsasən, musiqi üzərində qurulmuş radio proqramın aparıcısı. Bu terminlər istəyimizdən asılı olmayaraq həm aid olduğu sahədə həmdə sosial aləmdə işlədilir[3]. Məsələn, biz çox zaman danışarkən bir-birimizə boş vaxtında xoşuna gələn hansı işlə məşğul olursan əvəzinə-sənin hobbin nədir? sualını veririk. Bu termindən həm ingilis dilində danışanlar həm də bu termin keçdiyi dilin dil daşıyıcıları tərəfindən işlədilir.

M.V.Borfman qeyd edir ki, “Alınma” termini altında biz bu və ya digər müəllif tərəfindən işlədilən və dilə daxil edilən, dil inkişafının müəyyən mərhələsində insan həyatında fəaliyyət göstərən sözləri nəzərdə tuturuq” [10, s.27].

Doğrudur, terminlər bəlli elm sahələrində işlənir və o sahədə işlənən termin həmin sahəyə aid olan anlayışları ifadə edir, kontekstən asılı olmur və dəqiqdir, termin yaradıcılığında sinonimliyə yol verilməməlidir və dildə yaranan yeni terminlər öz varlığını dilin lüğət tərkibində qoruyub saxlamalıdır. Ancaq son zamanlar bu barədə dəqiq fikir söyləmək bir qədər çətinləşib. Son elmi nailiyyətlər, dünyaya açılan qapı, texnikanın son dərəcə yüksək inkişafı dil sisteminin inkişafına yol açmışdır, dilin daxili qanunlarının pozulmasına gətirib çıxarmışdır. Məsələn, ingilis dilində iki sait birləşməsi (diftonq) Azərbaycan dilinin fonemlər sistemində yoxdur, yalnız dialektlərdə belə sait birləşmələrə rast gəlinir. İngilis dilində alınma terminlər Azərbaycan dilinə keçdikdə, əgər onların tərkibində diftonq varsa transliterasiya olaraq iki fonemin birləşməsi ilə işlənir. *Məsələn, line-lainə(ing.)-layner (az.), e-mail-imeil(ing.)-imeyl(az.)və s.*

M.Bragina alınmaların xüsusiyyətini “yeni əşya və anlayışı bildirmək üçün doğma dildə ekvivalent sözün olması; mənanın dəqiqləşdirilməsi, konkretləşdirilməsi, üslubi sinonimlərə ehtiyac olması; ekspressivliyə meyil; çoxmənalılığın aradan qaldırılması və s. kimi” qeyd edir[8, s. 28].

S.Sadıqova qeyd edir ki, “Azərbaycan dilinin daxili imkanları əsasında, bu dilin bilavasitə özünəməxsus söz yaradıcılığı üsulları ilə müəyyən anlayışın ifadəsi üçün müvafiq termin yaratmaq mümkün olmadıqda başqa dildə həmin anlayışı ifadə edən termin hazır şəkildə alınıb işlədilir. Terminologiyanın böyük bir qismini başqa dillərdən alınmış belə terminlər təşkil edir” [6, s. 242].

Dildə termin almada diqqətli olmaq lazımdır, çünki alınma termin keçdiyi dilin dildaxili qanunlarına tabe olmaqla yanaşı, keçdiyi dilin dil qanunlarında da dəyişiklik edir və dildə yeni qaydalar yaradır. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə keçən terminlər müxtəlif üsullarla alınaraq dildə müxtəlif dəyişikliyə məruz qalaraq işlədilir.

“Avropa dillərindən Azərbaycan dilinə yeni sözlər daxil olduqca onların mənimsənilməsinin də özünəməxsus üsulları meydana gəlir. Bu üsullar bir tərəfdən Azərbaycan dili tələbləri ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən alınma sözlərin özlərinin semantik anlayış və struktur xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Odur ki, alınma sözlə də Azərbaycan dili tələbləri ancaq yeni alınması proseslərindən sonrakı hadisə kimi ümumiləşdirilə bilər. Söz alınması prosesi o zamana qədər davam edir ki, informasiya verən dillərdə yeni anlayışlar yaranır”[1, s.30].

Aydın olur ki, dildən-dilə keçən söz və termin nəticəsində ictimai-sosial həyatda anlayışlar dəqiq və aydın anlaşılır və elm sahələrində işlənən sözlər sosial aləmdə də işlənir. Azərbaycan multikultural dövlət olduğu üçün başqa dillərdən alınmalar daha tez mənimsənilir. Məlumdur ki, terminlərin alınmasında qrammatik, leksik, fonetik dəyişmələr olur və terminlər keçdiyi dilin qaydalarına uyğunlaşır, belə ki, digər tərəfdən də bir termin və sözün dildən dilə keçməsi koqnitiv prosesdən keçir. Yəni dilin dildaxili qanunları dilxarici qanunları ilə bərabər sözləmə prosesində iştirak edir. Alınma termin dildən dilə keçdikdə dərk edilmədən işlənir. Bu həm linqvistik, həm də extralingvistik amillərlə bağlıdır.

M.A.Breyter sözlərin əsas səbəblərini belə izah edir: “1) koqnitiv bazasında müvafiq anlayışın olmaması; məsələn, printer, skayner, blutuz; 2) reseptor dildə müvafiq adın olmaması: məsələn, virtual, vizual, imic və s.” [9, s.24].

M.A.Breyterin yuxarıda qeyd etdiyi *-printer, -skayner, -blutuz* Azərbaycan dilində qarşılığı olmayan anlayışlardı, bu termin həm anlayış həm də termin baxımdan Azərbaycan dilinə keçmişdir. Bu terminlərin isə *virtual-fakta əsaslanan, həqiqi, gerçə, mümkün olan, imkan daxilində, müəyyən şəraitdə meydana çıxma bilən, xəyali, əsli olmayan; vizual-gözünən görünən, imic-obraz, təsvir*-Azərbaycan dilində bəlli izahlı qarşılığı var.

Koduxov qeyd edir ki, “sözlərin alınması dillər və mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqələrin, ümumi dəyərlərin yaradılmasının ən bariz nümunələrindən biridir”[11, s.36].

A.A.Braqina alınmaları daha geniş araşdırır və qeyd edir: “Göründüyü kimi, alınma sözlər yad sözlərdir. Lakin dil bu alınmaları aktiv şəkildə mənimsəyərək onu cəmiyyətin tələb etdiyi norma səviyyəsinə qaldırır. Bu yad sözlərdən törəyən alınma sözlər tədricən dil tərəfindən özününküləşdirilir. Sadəcə olaraq, bu çevrilmələr müxtəlif üsullarla baş verir. Alınmalar qısa müddət ərzində həm bədii üslubun, həm də digər üslubların faktoruna çevrilir və yaxud da tarixizmlər kimi dilin passiv fonduna çəkilir”[7, c.224]. Alınmalar barədə digər alimlərdə öz fikrini söyləyir. Söz alan dilə söz keçməsinin və mənimsənilməsinin L.P.Krısın belə izah edir: 1) alınma

sözün alan dilin fonetik və qrammatik üsulları ilə verilməsi; 2) sözlərin alan dilin qrammatik sinif və kateqoriyaları ilə əlaqələndirilməsi; 3) əcnəbi sözün fonetik mənimsənilməsi; 4) əcnəbi sözün qrammatik mənimsənilməsi; 5) sözün sözdüzəldicilik aktivliyi; 6) əcnəbi sözün semantik mənimsənilməsi; 7) nitqdə müntəzəm işlənməsi” [12, s.39].

“Alınma terminlər əcnəbi söz kimi qavranılmasından tutmuş milli dil quruluşunun bütün səviyyələrinə uyurluğuna qədər çox geniş mənimsəmə spektri vardır” [4, s.229]. O həmçinin qeyd edir ki, “alınma terminlərin mənimsənilməsi dedikdə, bu sözlərin dilimizin normalarına tabe olması nəzərdə tutulur. Alınma terminlər dil sisteminin müxtəlif səviyyələrində fonetik, qrammatik, orfoqrafik, qrafik, semantik cəhətdən mənimsənilir” [4,s.231].

Deməli, yeni terminlərin yaranması, dildə alınmalar və onların keçdiyi dilin qaydalarına uyğunlaşması dil əlaqələrinin əsas amillərindən biridir. “Dil əlaqələri cəmiyyətin təkamül tarixinin, xalqların etnoqrafik inkişaf və etnogenezinin ayrı-ayrı məqamlarını, o cümlədən, həyat tərzini və mədəniyyətini özündə yaşadır. Ona görə də, dillərin qarşılıqlı əlaqəsi–bir dilin başqa dildən söz alması, əksər hallarda dillərin bir-birinə qarşılıqlı təsiri və alınmaların ictimai həyatda mühüm rol oynaması qanunauyğun bir haldır”[3].

Beləliklə, ümumişlək sözlər terminləşmə nəticəsində hər hansı bir elm sahəsinin terminoloji vahidə çevrilə bilər, bu terminlər öz semantikasını dəyişərək digər elm sahələrinin terminoloji sistemində daxil olur, digər bir tərəfdən də dilin sosioloji inkişafı nəticəsində alınmalar və beynəlxalq terminlər solum tərəfindən də işlənir. Alınma termin-söz dil əlaqələrində daha tez mənimsənilir və dərk olunur. Belə terminlər işləkliyində və tələffüzünə görə dilə müəyyən ağırlıq gətirsə də, cəmiyyətdə yeni anlayışları daha dəqiq başa düşmək üçün sərfəlidir. Terminlər koqnitiv prosesdən keçir və işlənir. Dillərarası əlaqə yeni dilin öyrənilməsinə və bu dilin asan mənimsənilməsində xüsusi rol oynayır, iki dil bilmək və dil daşıyıcılarla qarşılıqlı danışmaq, bu proses dildən dilə keçən yeni terminlərin öyrənilməsində asanlaşdırır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Quliyev T.Z. Azərbaycan ədəbi dilində terminoloji yeniləşmə prosesi (1920-90-cı illər), dok. dis., Bakı, 2007.
2. Heydərov R. Dillərin inkişafında dil əlaqələrinin rolu. Bakı, “Elm-Təhsil”, 2013, 216 s.
3. Məhərrəmli Q. Mediada işlənən alınma sözlər(izahlı lüğət). Bakı, 2008.
4. Məmmədli N. Azərbaycan dilində alınma terminlər. Bakı, Elm və Təhsil, 2017
5. Sadıqova S. Müasir Azərbaycan dilində termin yaradıcılığı prosesi. Bakı, 2010.
6. Sadıqova S.A. Azərbaycan dilinin terminologiyası. Bakı, 2011.
7. Брагина А.А. Неологизмы в русском языке. М.Просвещение,1973.
8. БрагинаМ.Е.К вопросу о причинах лексического заимствования. Актуальные проблемы лексикологии. Минск, 1970.
9. Брейтер М.А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы.(Пособие для иностранных студентов-русистов). Владивосток, «Диалог»,1998.
10. Ворфман М.В. Французские заимствования в английском языке. т17-18. Дисс.канд.наук, Москва, 1958.
11. Кодухов В.И. Введение в языкознание. Москва,1979.
12. Крысин Л.П.Иноязычные слова в современном русском языке. Москва, 1969.
13. Bloomfield L. Language.London, 1935.
14. Cambridge learner`s dictionary. Cambridge University, 2003.
15. Oxford elementary learners dictionary. Oxsford University, 2007.

Lalə Qurbanova

Terminalmanın əsas xüsusiyyətləri

Xülasə

Məqalədə terminalma prosesində dil əlaqələrinin rolundan bəhs edilir. Burada terminalma barədə nəzəri fikirlər geniş şərh olunur və alimlərin fikirlərinə münasibət bildirilir. Qeyd edilir ki,

alınma terminlər keçdiyi dilin qaydalarına tabe olur, bəzi alınmalar isə keçdiyi dildə olduğu kimi işlənməsi də məqalədə misallarla izah olunur. L.P.Krısın söz alan dilə söz keçməsinin və mənimsənilməsinə izah edir və onun sözalma barədə verdiyi bölgü məqalədə öz əksini tapır. Məqalədə dillərarası əlaqədə alınmalar əsas vasitə kimi şərh edilir. Burada termin və sözün dildən dilə keçməsinin koqnitiv prosesdən asılılığı da qeyd edilir. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə keçən söz və terminlərin müxtəlif üsullarla alınması da burada izah edilir. Nəzəri fikirləri dəqiqləşdirmək üçün məqalədə çoxlu sayda nümunələr verilmişdir. Verilən nümunələrdən aydın olur ki, alınma terminlərin əksəriyyəti ingilis dilindən Azərbaycan dilinə keçərkən qrammatik, fonetik, leksik dəyişikliklərə məruz qalır. Sosial aləmdə alınmaların işlənməsi və dillərin qarşılıqlı əlaqəsi alınmaların asan mənimsənilməsində xüsusi rol oynayır. Belə ki, dil əlaqələri terminalmada xüsusi rol oynayır və terminalmanı asanlaşdırır.

Lala Gurbanova

Principal peculiarities of term acquisition

Summary

The article deals with the problem of term acquisition in language relations. In the article, broad theoretical ideas are interpreted and the attitude to the opinions of scientists is reported. Some borrowings are used in the same way as in the target language. This is how L.P. Krysın explains and shows several sections of the transfer and acquisition of words into the target language. In the article, borrowings are mentioned as the main means in interlinguistic communications. Here it is noted that the term and word transfer from language to language goes through a cognitive process. The article mentions the transfer of terms from English to Azerbaijani in different ways. Sometimes English terms are only transliterated. The article provides a large number of examples to clarify the theoretical ideas. From the given examples, it becomes clear that borrowed terms are subjected to grammatical, phonetic, lexical changes when passing from English to Azerbaijani. Thus, language relations play a special role in term acquisition and facilitate term acquisition.

Лала Курбанова

Основные особенности заимствования терминов

Резюме

В статье рассматривается проблема усвоения терминов в межязыковой коммуникации. В статье широко интерпретируются теоретические взгляды ученых и высказывается отношение к их мнениям. Некоторые заимствования используются так же, как и в языке-источнике. Л.П.Крысин объясняет и приводит несколько способов передачи и усвоения слов в принимающем языке. В статье упоминаются заимствования как основной способ межязыковой коммуникации. Здесь отмечается, что перенос термина и слова из языка в язык проходит через когнитивный процесс. В статье также затрываются переноса терминов с английского языка на азербайджанский. Иногда термины из английского языка транслитерируются. В статье приводится большое количество примеров для истолкования теоретических взглядов. Из приведенных примеров явствует, что заимствованные термины при переходе из английского языка в азербайджанский подвергаются грамматическим, фонетическим, лексическим изменениям. Таким образом, языковые связи играют особую роль в усвоении терминов, облегчая их усвоение.

Çapa tövsiyə edən:

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Rəyçilər:

***professor İ.Tahirov
dosent S.Cumayeva***